חוץ מִ'לֹא תַּעֲשֶׂה אֵת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא' (שמות כ ז). הגמרא סבורה שהטעם שאין תשובה מועילה בזו משום שנאמר בה (שם) 'כי לא ינקה ה', אך בשאר לא תעשה תשובה מועילה. מתרצת הגמרא: כוונת הברייתא, שאין תשובה מועילה ב'לֹא תַּעֲשֶׂה' וְכָל דָּמֵי לֵיהּ, דהיינו לא תעשה גמור.

קושיא מברייתא על תירוצו של רב יהודה לעיל: תָּא שְׁמַע (תוספתא פ"ד ה"ח) רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כָּל שֶׁהוּא מֵאיסור 'לֹא תַּעֲשֶׂה' וּלְמַטָּה – שהוא קל ממנו, כגון עשה ולא תעשה, תְּשׁוּבָה לבד מְכַפֶּרֶת. אבל מִ'לֹא תַּעֲשֶׂה' וּלְמַעְלָה – שאיסורו חמור, וכגון חייבי מיתות וכריתות מלקות וחטאות ואשמות, תְּשׁוּבָה תּוֹלָה להגן מן היסורים, וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. מבואר, שתשובה מכפרת אף על לא תעשה גמור. מתרצת הגמרא: כוונת רבי יהודה, שאין תשובה לבד מכפרת על 'לֹא תַּעֲשֶׂה' וְכָל דָּמֵי לֵיהּ, היינו לאו גמור.

תָּא שְׁמַע, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר בְּחוֹרֵב לאחר מעשה העגל שתְּשׁוּבָה מכפרת, שכן נאמר למשה בשעה שעלה למרום להתפלל עליהם (שמות לד ז) 'וְנַקֵּה', שהתשובה מכפרת ומנקה את העבירה, יָכוֹל אַף איסור 'לֹא תַּעֲשֶׂה' עִמָּהֶן שתשובה לבד תכפר בו, תַּלְמוּד לוֹמַר באיסור 'לא תשא' כִּי לֹא יְנַקֶּה ה'. שואלת הברייתא: יָכוֹל אַף שְׁאָר חַיָּבֵי לָאוִין [לֹא תעשה גמור] הדומים ל'לא תשא' כֵּן – שאין תשובה לבד מכפרת, תַּלְמוּד לוֹמַר בהמשך הפסוק 'אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא', לומר שרק על הנושא את שְׁמוֹ לשוא הוּא דְּאִינּוּ מְנַקֶּה, אֲבָל מְנַקֶּה על שְׁאָר חַיָּבֵי לָאוִין, ומשמע אף על לאו גמור.

מתרצת הגמרא: תַּנָּאֵי הִיא – תנאים נחלקו האם תשובה לבד מכפרת על לאו גמור, ורב יהודה סובר כברייתא להלן. דְּתַנְיָא, עַל מָה תְּשׁוּבָה לחוד מְכַפֶּרֶת, עַל עֲשֵׂה וְעַל לֹא תַּעֲשֶׂה שֶׁנִּיתַּק לַעֲשֵׂה. וְעַל מָה הַתְּשׁוּבָה רק תּוֹלָה להגן מהיסורים וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, עַל עבירות שיש בהם כְּרֵיתוֹת, וְעַל שיש בהם מִיתוֹת בֵּית דִּין, וְעַל לֹא תַּעֲשֶׂה גָּמוּר.

הגמרא שבה לבאר את הברייתא שהביאה לעיל: אָמַר מַר, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר בְּחוֹרֵב 'וְנַקֵּה', למדנו שתשובה לחוד מכפרת. מבררת הגמרא: מִנָּא לָן שכוונת הפסוק שהכפרה על ידי תשובה לבד. משיבה הגמרא: דְּתַנְיָא, רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר 'נַקֵּה' – כלומר שהקב"ה מנקה את כל העבירות, לפי שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר בסמוך 'לֹא יְנַקֶּה'. וְאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר שהקב"ה לֹא יְנַקֶּה אף עבירה, לפי שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר 'נַקֵּה'. הָא בֵּיצַד מתפרש הפסוק, אלא מְנַקֶּה הוּא לְשָׁבִין, וְאִינּוּ מְנַקֶּה לְשֶׁאֵינוֹ שָׁבִין. אם כן, ממשמעות הפסוק משמע שהכפרה על ידי תשובה לבד.

ברייתא בענין מיני כפרה: שָׁאַל רַבִּי מַתְיָא בֶּן חָרָשׁ אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה בְּרוֹמִי, האם שָׁמַעְתָּ את אַרְבָּעָה חִלּוּקֵי כַּפָּרָה – מיני כפרה שחלוקים זה מזה, שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל דּוֹרֵשׁ. אָמַר לו, שְׁלֹשָׁה מיני כפרה חלוקים בלבד הֵן, וְאולם תְּשׁוּבָה [שרבי ישמעאל מונה אותה] אינה נמנית ביניהם, לפי שהיא צריכה עִם כָּל אֶחָד וְאֶחָד – שכל שאר מיני הכפרה צריכים עמם גם תשובה. ואלו הן חילוקי הכפרה: א. עֲבַר עַל עֲשֵׂה וְשָׁב, אֵינוֹ זָז מִשָּׁם עַד שֶׁמּוֹחֲלִין לו, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ג כב) 'שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם', משמע שמיד מתכפר, מכאן שיש עבירה שתשובה לבד מכפרת. ב. עֲבַר עַל לֹא תַּעֲשֶׂה וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, תְּשׁוּבָה תּוֹלָה להגן מן היסורים, וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא טז ל) 'כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם וגו' מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם. ג. עֲבַר על עבירות שיש בהן כְּרֵיתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין, וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין להקל עונשו, וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין את החטא לגמרי, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט לג) 'וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם וּבִנְגָעִים עֲוֹנָם', הרי שיש עבירה שכפרתה על ידי יסורים. ד. אֲבָל מִי שֵׁישׁ עבירה של חִילּוּל הַשֵּׁם בְּיָדוֹ – שחטא והחטיא אחרים, אֵין לוֹ כֹּחַ בִּתְשׁוּבָה לְתלות, וְלֹא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים לְכַפֵּר, וְלֹא בְיִסּוּרִין לְמָרֵק, אֶלָּא כּוּלָּן תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כב יד) 'וְנִגְלָה בְאָזְנֵי ה' צְבָאוֹת אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמוּתוּן', מכאן שיש עבירה שאין לה כפרה אלא במיתה.

אגב דברי רבי אלעזר בן עזריה בענין חילול השם, מבררת הגמרא: חֵיכִי דָּמֵי – מה נחשב לְחִילּוּל הַשֵּׁם. אָמַר רַב, בְּגוֹן אֲנָא – אדם גדול כמוני, אִי שָׁקְלִינָא בִּישְׁרָא מִמַּטְבָּחָא – אם אקח בשר מהטבח, וְלֹא יָהֵיבְנָא דְּמֵי לְאַלְתַּר – ולא אשלם מיד, יש בו חילול השם. לפי שאם אאחר לפרוע, יאמר הטבח שאני גזלן, וילמד ממני לזלזל באיסור גזל. אָמַר אַבַּיֵי, לֹא שָׁנוּ שאם אינו פורע מיד יש בזה חילול ה', אֶלָּא בְּאַתְרָא דְּלָא תָּבְעֵי – שאין דרך הטבח לתבוע מן הלקוחות את חובותיהם, אלא הם באים אליו לשלם. אֲבָל בְּאַתְרָא שהדרך היא דְּתָבְעֵי, לֵית לָן בָּהּ – אין לחשוש לחילול ה', כיון שדרכם לשלם אחר כך. אָמַר רָבִינָא, וְהָתָנֵא מְחַסְיָא [מקומו של רבינא] אַתְרָא דְּתָבְעֵי הוּא – רגיל הטבח לתבוע את הלקוחות, לפיכך אין שם משום חילול ה'.

הנהגת אביי בקניית בשר: אַבַּיֵי, כַּרְשָׁקִיל בֵּישָׂרָא מַתָּרֵי שׁוּתָּפֵי – כאשר קנה בשר משני שותפים, יָהֵיב זוּזָא לְהָאי וְזוּזָא לְהָאי – היה משלם לכל אחד מהם בנפרד, כי חשש שמא האחד לא ידע שהוא שילם לחבירו, ויהיה חילול ה'. וַהֲדַר, מָקָרֵב לְהוּ גַּבֵּי הֲדָדֵי – היה מזמן אותם ביחד, וְעָבִיד חוֹשְׁבָּנָא – ועושה עמם חשבון, ונותנים לו בשר כנגד הכסף הנוסף שנתן.

אופנים נוספים בחילול ה': רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, בְּגוֹן אֲנָא, דְּמַסְגֵּינָא – כשאני הולך אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תּוֹרָה וּבְלֹא תְּפִילִּין, יש בזה חילול השם. לפי שלא ניכר שמפני חולשתי אני עושה כן, ולמדים ממני להתבטל מלימוד התורה. יִצְחָק דְּבֵי [–מבית מדרשו של] רַבִּי נָתָן אָמַר, איזהו חילול ה', כָּל שֶׁחֲבֵירָיו מִתְבַּיְישִׁין מֵחֲמַת שְׁמוּעָתוֹ – שם רע שיצא עליו (הֵיינוּ חִילּוּל הַשֵּׁם). אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, מהו חילול ה', בְּגוֹן דְּקָא אָמְרֵי אִינָשֵׁי עליו, שָׁרָא לֵיהּ מָרֵיהּ לְפַלָּנְיָא – ימחל לו יוצרו על מעשיו, כלומר צריך הוא מחילה.

אַבַּיֵי אָמַר, חילול ה' הוא כְּדְרַבָּנַיְיא – כמבואר בברייתא. שנאמר (דברים ו ה) 'וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ', מלמד שֶׁיְּהֵא שֵׁם שָׁמַיִם מְתְאַהֵב לחבריך עַל יָדָךְ. כיצד, שֶׁיְּהֵא אדם קוֹרֵא מקרא וְשׁוֹנֶה משנה, וּמְשַׁמֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים ללמוד מהם תלמוד, וְיהֵא מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת. וכשעושה כך מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו, אַשְׁרֵי אָבִיו שֶׁלִּמְּדוֹ תוֹרָה, אַשְׁרֵי רַבּוֹ שֶׁלִּמְּדוֹ תוֹרָה, אוֹי לָהֶם לַבְּרִיּוֹת שֶׁלֹּא לָמְדוּ תּוֹרָה. פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, רְאוּ כַּמָּה נָאִים דְּרָכָיו, כַּמָּה מְתוּקָנִים מַעֲשָׂיו. וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר 'וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר'. אֲבָל מִי שֶׁקּוֹרֵא וְשׁוֹנֶה וּמְשַׁמֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְאולם אֵין מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ בֶּאֱמוּנָה, וְאֵין דִּבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו, אוֹי לוֹ לְפְלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, אוֹי לוֹ לְאָבִיו שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה, אוֹי לוֹ לְרַבּוֹ שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה. פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, רְאוּ כַּמָּה מְקוֹלְקָלִין מַעֲשָׂיו, וְכַמָּה מְכוֹעָרִין דְּרָכָיו. וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר 'וַיְחַלְלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמוֹר לָהֶם עַם ה' אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ' – שכאשר אמרו הנכרים על בני ישראל הגולים, שכביכול לא יכל ה' להצילם, נמצא שם שמים מחולל. כך, כשאדם חשוב עובר עבירה ונענש, שם שמים מתחלל, לפי שהכל אומרים שאין מעשיו מועילים להצילו מן הרעה.

מימרות במעלת התשובה: אָמַר רַבִּי חָמָא (בַּר) חֲנִינָא, גְּדוֹלָה מעלת הַתְּשׁוּבָה שֶׁמְּבִיאָה רְפוּאוֹת [–רפואה] לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד ב–ה) 'שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל וגו' אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה', בגלל התשובה ארפא אותם.

רַבִּי חָמָא (בַּר) חֲנִינָא רָמֵי, כְּתִיב (ירמיהו ג כב) 'שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים', משמע שלאחר שתשובו בתשובה יעקר החטא לגמרי ויחשב לכם כְּמֵעִיקָּרָא שׁוֹבָבִים אַתֶּם – מתוך נערות שטות ושובבות חטאתם. ובהמשך כְּתִיב 'אֶרְפָּא מְשׁוּבֹתֵיכֶם', משמע שאין המחילה אלא מכאן ולהבא, וכבעל מום שהתרפא שעדיין שם המום נשאר בו. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, כָּאן ששבו מֵאַהֲבָה, ולפיכך נעקר החטא לגמרי. וְכָאן ששבו מִיִּרְאָה שלא יעשו, לפיכך ניכר רושם החטא.

רַב יְהוּדָה רָמֵי, כְּתִיב 'שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּא מְשׁוּבוֹתֵיכֶם', משמע שבעלי תשובה נקראים בנים. וּכְתִיב בפסוק אחר בענין התשובה, (ירמיה ג יד) '(הנה) [כִּי] אָנֹכִי בָּעַלְתִּי בָכֶם וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה', מבואר שבעלי תשובה נקראים עבדים. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, כָּאן – שנקראו בנים, מדובר ששבו מֵאַהֲבָה אוֹ מִיִּרְאָה, ואילו כָּאן – שנקראו עבדים, מדובר שלא שבו אלא עַל יְדֵי יִסּוּרִין.

אָמַר רַבִּי לֵוִי, גְּדוֹלָה מעלת הַתְּשׁוּבָה שֶׁמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד ב) 'שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ'.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, גְּדוֹלָה הִיא הִתְשׁוּבָה, שֶׁדּוֹחָה אֶת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁהֲרֵי אִשָּׁה שֶׁהִתְגָּרְשָׁה וְנִישֵׂאת לְאִישׁ אַחֵר, אַף אִם הִתְגָּרְשָׁה מֵהָאִישׁ הַשֵּׁנִי אֵינָהּ יְכוֹלָה לָשׁוּב לְבַעְלָהּ הָרִאשׁוֹן וְגוֹ' (דברים כד ד) 'לֹא יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן וְגוֹ' לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ', וְאִילּוּ כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא כִּבְתּוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה, אַף שֶׁחָטְאָה וְהָלְכָה אַחַר אֱלֹהִים אֲחֵרִים, יְכוֹלָה לָשׁוּב לְקַבָּ"ה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג א) 'לֵאמֹר, הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ אַחֵר, הֲיָשׁוּב אֵלֶיהָ עוֹד, הֲלֹא חָנוֹף תֶּחֱנַף הָאָרֶץ הַהִיא, וְאַתְּ זָנִית רֵעִים רַבִּים וְשׁוּב אֲלַי נְאֻם ה'".

אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה (שמקרבת) [שֶׁמְּבִיאָה] אֶת הַגְּאוּלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נט כ) 'וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל' – מדוע תבוא הגאולה, מִשּׁוּם דְּ'שָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב' – בזיון שבני ישראל עושים תשובה.

אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה, שֶׁזְּדוֹנוֹת – עבירות שעשה בזדון נַעֲשׂוֹת לוֹ – נחשבות לשב בתשובה כִּשְׁגָגוֹת – כאילו נעשו בשוגג. שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד ב) 'שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ'. וְהָא – הרי עָוֹן' מְזִיד הוּא, וְקָא קָרֵי לֵיהּ הכתוב 'מִכְשׁוֹל' – דהיינו שגגה, מוכח שעל ידי התשובה נחשב העון כשגגה. מקשה הגמרא: אִינִי – האם ריש לקיש סובר שזדונות נחשבות לשב בתשובה כשגגות, וְהָאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁזְּדוֹנוֹת נַעֲשׂוֹת לוֹ כְּזְכִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לג יט) 'וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, עֲלֵיהֶם (חיה) [הוא] יִחְיֶה' – בזכותם יחיה. משמע, שיחיה אף בזכות האמור לפני כן, דהיינו העבירות שעשה, כי יהפכו לזכויות. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, כָּאן ששב מֵאַהֲבָה, לפיכך זדונות נחשבות כזכויות, וְכָאן ששב מִיִּרְאָה, לפיכך זדונות נחשבות כשגגות.

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁמַּאֲרֶכֶת שְׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ וגו' (חיו) [הוא] יִחְיֶה', שעל ידי התשובה יוסיפו לו חיים.

אָמַר רַבִּי יִצְחָק, אָמְרֵי בְּמַעֲרָבָא [–בארץ ישראל] מִשְּׁמֵיהּ דְּרַבָּה בַּר מָרִי, בָּא וּרְאֵה שֶׁלֹּא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִיא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, שְׁמִדַּת בָּשָׂר וָדָם אִם אָחַד מַקְנִיט אֶת חֲבִירוֹ בְּדְבָרִים, אַף אִם יְפַיֵּס אוֹתוֹ פָּעָם אִם מִתְפַּיֵּס הַיְמֵנוּ – מקבל את פיוסו, פָּעָם אֵין מִתְפַּיֵּס הַיְמֵנוּ. וְאִפִילּוּ אִם תֹּאמַר שֶׁהוּא מִתְפַּיֵּס הַיְמֵנוּ, פָּעָם אִם מִתְפַּיֵּס בְּדְבָרִים בלבד, פָּעָם אֵין מִתְפַּיֵּס בְּדְבָרִים אלא צריך לפייסו בממון. אֲבָל מִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אינה כן, אלא אִם אָדָם עוֹבֵר עֲבֵירָה בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה, הוּא מִתְפַּיֵּס מִמֶּנּוּ בְּדְבָרִים בלבד, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד ג) 'קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל ה'". וְלֹא עוֹד – לא די שמתפייס בדברים בלבד, אֶלָּא שֶׁמַּחְזִיק לוֹ טוֹבָה – כאילו עשה דבר טוב, שֶׁנֶּאֱמַר בהמשך הפסוק 'קַח טוֹב'. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמַּעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִילּוּ הִקְרִיב פָּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר בהמשך הפסוק 'וְנִשַּׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ' – ריצוי שפתינו יחשב כפרים שעלינו להקריב. וְשֶׁמָּא תֹּאמַר שנחשב כאילו הקריב פָּרֵי חוֹבָה – קרבנות חובה, כחטאת ואשם, שהם פחות רצויים לפני ה' מקרבנות נדבה, תַּלְמוּד לוֹמַר (שם יד ה) 'אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה' – אוהב אותם כאילו הקריבו קרבנות נדבה.

תָּנָיָא הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁמַּשְׁכֶּלֶת אֲדָם יָחִיד שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה מוֹחֲלִין לְכָל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מֵמֶּנּוּ', והרי 'כִּי שב אפי מֵהֶם' בלשון רבים [כבתחילת הפסוק] לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'מֶּמֶּנּוּ' בלשון יחיד, שעל ידי תשובת היחיד נמחל לרבים.

הגמרא מבררת מהי התשובה השלימה: הֵיכִי דָּמֵי – כיצד הוא בַּעַל תְּשׁוּבָה. אָמַר רַב יְהוּדָה, כְּגוֹן שֶׁלאחר ששב בתשובה בָּאת לְיָדוֹ – הזדמן לו דָּבָר עֲבֵירָה [שכבר חטא בה] פַּעַם רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה, וְנִיצַל הַיְמֵנָּה – הראה רַב יְהוּדָה, שאותם פעמים צריכים שיהיו בְּאוֹתָהּ אִשָּׁה שנכשל בה, וּבְאוֹתוֹ פֶּרֶק בחייו, וּבְאוֹתוֹ מָקוֹם שעבר את העבירה. רק אם התגבר על יצרו באופן כזה, תשובתו שלימה.

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, רַב רַמִּי, כְּתִיב (תהלים לב א) 'אַשְׁרֵי נְשׂוּי פֶשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה' – שחטאו מכוסה ואינו נגלה לאחרים, וּכְתִיב (משלי כח יג) 'מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ', שאין לאדם להסתיר חטאיו. ומתרץ, לֹא קַשְׁיָא, הָא בְּחֵטְא מְפוּרָסָם, טוב לו שיודה ויתבייש, ועל ידי כך יתכפר לו. וְהָא בְּחֵטְא שֶׁאֵינוֹ מְפוּרְסָם, לא יגלה, כי אין כבוד שמים שיפרסם שחטא. רַב זוּטְרָא בַּר טוֹבְיָה אָמַר בשם רַב נַחְמָן תירוץ אחר, כָּאן בַּעֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ, יגלה כדי שאחרים יבקשו מחבירו למחול לו, וְכָאן בַּעֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, לא יגלה, שלא יתמעט כבוד שמים.

תָּנְיָא רַבִּי יוֹסֵי בַּר יְהוּדָה אוֹמֵר, אָדָם שֶׁעוֹבֵר עֲבֵירָה פַּעַם רִאשׁוֹנָה, מוֹחֲלִין לוֹ – אינו נענש עליה. וכן שְׁנִיָּה מוֹחֲלִין לוֹ, וכן שְׁלִישִׁית מוֹחֲלִין לוֹ, אבל אם עבר פעם רְבִיעִית, אֵין מוֹחֲלִין לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ב ו) 'כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ' – על שלשה חטאים אמחל, אך לא על הרביעית. (ונאמר) [וְאוֹמֵר] (איוב לג כט) 'הֵן כָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל פְּעָמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם גָּבֶר' – שלש פעמים יעורר את החוטא לשוב, אך על הרביעית יענישנו. מבררת הגמרא: מַאי וְאוֹמֵר – מדוע צריך ראיה נוספת. מתרצת הגמרא: וְכִי תֵּימָא – משום שלולא ראיה זו היינו אומרים, הָנֵי מִילֵּי שהראשונות נמחלים, בְּצִיבּוּר, אֲבָל בְּיָחִיד שחטא לֹא, לפיכך תָּא שְׁמַע מן הפסוק הנוסף 'הֵן כָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל פְּעָמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם גָּבֶר', שאפילו יחיד שחטא נמחל לו (מִכָּאן וְאֵילָךְ אֵין מוֹחֲלִין לוֹ שֶׁנֶּאֱמַר 'עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ').

הגמרא מביאה ברייתות בענין וידוי ביום הכפורים: תָּנוּ רַבָּנָן, עֲבֵירוֹת שֶׁהִתְוַדָּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים זֶה, לֹא יִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶן שׁוּב בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֵר. וְאִם שָׁנָה [–חזר וחטא] בָּהֶן, צָרִיךְ לְהִתְוַדּוֹת גם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֵר, וְאִם לֹא שָׁנָה בָּהֶן, וְאַף על פִּי כֵן חָזַר וְהִתְוַדָּה עֲלֵיהֶן, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (משלי כו יא) 'כְּכֶלֶב שָׁב עַל קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ'. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב חולק וְאוֹמֵר, שהחוזר ומתוודה ביום הכפורים אחר כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהוּא מְשׁוּבָּח, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נא ה) 'כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד' – תמיד אני חש כאילו החטא עומד כנגדי, ואיני יודע אם התוודיתי כראוי והתכפר. אֶלָּא אם כן, מָה אֲנִי מְקַיֵּים 'כְּכֶלֶב שָׁב עַל קֵאוֹ' וגו', להשמיענו כְּדְרַב הוּנָא. דְּאָמַר רַב הוּנָא, בֵּינוֹן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵירָה וְשָׁנָה בָּהּ הוּתְּרָה לוֹ. תמהה הגמרא: וכי הוּתְּרָה לוֹ העבירה סָלְקָא דַּעְתָּךְ לומר. מתרצת הגמרא: אֶלָּא אֵימָא, נַעֲשֵׂית – נדמית היא לוֹ כְּהֻתֵּרָה.

ברייתא נוספת: וְכשהוא מתוודה, צָרִיךְ לְפָרֵשׁ – לפרש בשפתיו אֶת הַחֵטְא. וכפי שפירט משה רבינו בשעה שהתוודה עבור ישראל על חטא העגל, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב לא) 'אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֵטְאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב', דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּבָא. רַבִּי עֲקִיבָא חולק וְאוֹמֵר, על כך נאמר 'אַשְׁרֵי נְשׂוּי פֶשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה', כלומר אשרי מי שחטאיו מכוסים ואין עוונו מגולה. מקשה הברייתא: אֶלָּא מַהוּ שֶׁאָמַר משה ופירט 'וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב'. מתרצת הברייתא: כְּדְרַבִּי יַנַּאי. דְּאָמַר רַבִּי יַנַּאי, לא הזכיר משה את העון אלא כדי למעט מחומרתו, וכך אָמַר משה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אתה גרמת להם שחטאו, כיון שהִכָּפָה וְנָתַתָּ שֶׁהִרְבִּיתָ לָהֶם זָהָב.

הגמרא מביאה מדוגמה מהנהגתם של משה רבינו ודוד המלך בענין אם רצוי לגלות את החטא: שְׁנֵי פַּרְנָסִים – מנהיגים טוֹבִים עָמְדוּ לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, והם משֶׁה וְדָוִד. מֹשֶׁה אָמַר [–ביקש] וְכָתַב סוֹרְחָנִי – יתפרש בתורה חטאי, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ יב) 'יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי'. ואילו דָּוִד אָמַר, אַל יִכָּתֵב סוֹרְחָנִי, שֶׁנֶּאֱמַר 'אַשְׁרֵי נְשׂוּי פֶשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה'. מָשָׁל דְּמֹשֶׁה וְדָוִד לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְשֶׁתֵּי נָשִׁים שֶׁלָּקוּ בְּבֵית דִּין, אַחַת משום שקִלְקְלָה – זינתה, וְאַחַת משום שאָכְלָה פֵּגֵי שְׁבִיעִית – תאנים שגדלו בשביעית ולא הבשילו כל צרכן, שאסור לאכלן. אָמְרָה לָהֶן לבית דין אוֹתָהּ שֶׁאָכְלָה פֵּגֵי שְׁבִיעִית, בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם הוֹדִיעוּ עַל מַה הִיא – על איזו עבירה אני לוֹקָה, כדי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ עַל מָה שֶׁוִּ שזיינתה לוֹקָה אף זוֹ לוֹקָה. הֵבִיאוּ פֵּגֵי שְׁבִיעִית וְתָלוּ בְּצַוָּארָהּ, וְהָיוּ מַכְרִיזִין לְפָנֶיהָ וְאוֹמְרִין עַל עִסְקֵי שְׁבִיעִית הִיא לוֹקָה. כך, ביקש משה שיכתב סורחנו כדי שלא יאמרו שחטא עם בני ישראל בעון המרגלים ומת כמותם.

ברייתא נוספת מענין פרסום חטא: מְפָרְסְמִין אֶת הַחֲנִפִין – רשעים

המשך בעמוד כג

שמתחזים לצדיקים, **מִפְּנֵי** – כדי למנוע **חִילּוּל הַשֵּׁם**, לפי שבני אדם סבורים שהוא צדיק ולמדים ממעשיו. ועוד, שכאשר נענש אומרים שאין זכות הצדיק מגינה עליו. **שֶׁנֶּאֱמַר** (יחזקאל ג כ) 'וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקוֹ וְעָשָׂה עָוֶל, וְנָתַתִּי מִכְשׁוֹל לְפָנָיו' – אמציא לידו חטא גלוי שיכשל בו, וידעו כולם שאינו צדיק. ממשיכה הברייתא: אפילו **תְּשׁוּבַת הַמִּוחָלָטִין** [–רשע גמור], **מַעֲכֶבֶת** את **הַפּוּרְעָנוּת** שלא תבוא, **וְאַף עַל פִּי שֶׁנֶּחְתַּם עָלָיו גְּזַר דִּין שֶׁל פּוּרְעָנוּת. שֶׁלּוֹת הָרְשָׁעִים, סוֹפָהּ** מביאה לידי **תַּקָּלָה**, שמתוך שלוותם הם יושבים ומהרהרים בעבירות. **וְהָרְשׁוּת** – השררה, כלומר הרבנות, **מְקַבֶּרֶת אֶת בְּעָלֶיהָ** – גורמת לאדם למות טרם זמנו. **עֲרוֹם נִכְנַס לָהּ** האדם לרבנות, **וְעָרוֹם יֵצֵא מִמֶּנָּה** במותו, כלומר אינו מרויח ממנה כלום, **וְלִוַּאי שֶׁלְּכל הפחות תְּהֵא יְצִיאָה** מן הרבנות בלא חטא **כְּבִיאָה** אליה. הנהגות האמוראים בבואם לדון: **רַב, כִּי הֲוָה נָפֵיק לְמֵידַן דִּינָא** – כשהיה יוצא לדון דין, **אֲמַר** על עצמו **הָכִי, בְּצַעְוּ נַפְשִׁיהּ** – ברצון עצמו **לְקַטָלָא נָפֵיק** – הוא מוסר עצמו למיתה, **וְצַעְוּ בֵּיתֵיהּ לֵית הוּא עָבֵיד** – וצרכי ביתו הוא אינו עושה בכל זה, **וְרֵיקָן לְבֵיתֵיהּ אָזֵיל** – ושב לביתו כשהוא ריק, שאינו משתכר כלום. **וְלִוַּאי שֶׁתְּהֵא בִּיאָה** – שישוב לביתו בלא חטא, **כְּפִי** שהיה **בִּיצִיאָה** מביתו לבית הדין. **רָבָא כִּי הֲוָה נָפֵיק לְדִינָא אֲמַר הָכִי,**